

УДК 159.9.072

Скориніна–Погребна О.В., доктор соціологічних наук, професор кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ, e-mail ovskor@mail.ru

Калмикова М.В., спеціаліст соціально-психологічного факультету НУЦЗУ, e-mail marikalmyko@yandex.ru

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ПСИХОЛОГА ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

У статті представлений аналіз теоретичних підходів до проблеми професійної готовності психолога до діяльності в особливих умовах в сучасних наукових дослідженнях. Проведено дослідження по вивченню особливостей розвитку та формування психологічної готовності до професійної діяльності у молодих спеціалістів.

Ключові слова. Психологічна готовність, особливі умови, формування, розвиток, компоненти, мотиви.

Скорынина-Погребная О.В., доктор социологических наук, профессор кафедры психологии деятельности в особенных условиях НУГЗУ, e-mail ovskor@mail.ru

Калмыкова М.В., специалист социально-психологического факультету НУГЗУ, e-mail marikalmyko@yandex.ru

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ГОТОВНОСТИ К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПСИХОЛОГА В ОСОБЫХ УСЛОВИЯХ

В статье представлен анализ теоретических подходов к проблеме профессиональной готовности психолога к деятельности в особых условиях в современных научных исследованиях. Проведено исследование по изучению особенностей развития и формирования психологической готовности к профессиональной деятельности молодых специалистов.

Ключевые слова. Психологическая готовность, особые условия, формирование, развитие, компоненты, мотивы.

Skorynina - Pogrebna O.V., Doctor of Social Sciences, Associate Professor of psychology of activities in special conditions of nucpu, e-mail ovskor@mail.ru

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SELF-REGULATION PERSONALITY

The article presents statistical analysis of theoretical approaches to the problem of self-identity in modern scientific researches. The research devoted to basic functions of self-regulation, research conducted the analysis of self-regulation mechanisms.

Keywords. Self-regulation, types, functions, mechanisms of self-regulation.

Постановка проблеми. Готовність людини до діяльності стала об'єктом спеціальних досліджень наприкінці 20 століття та стає все більш актуальною. Для успішного розвитку особистісного професіоналізму та успішної діяльності майбутніх фахівців необхідна наявність такого компонента, як готовність до діяльності. Вчені розуміють психологічну готовність, як сплав функціональних і особистісних компонентів.

На сучасному етапі психологічна готовність до діяльності, стала предметом пильної уваги багатьох дослідників: Є. М. Івінова, Є. А. Климова, Н. С. Пряжнікова, В. А. Толочек, Д. І. Водзінського, А. Д. Ганюшкіна, М. І. Дьяченко, Ф. І. Іващенко, Л. А. Кандибовича, В. А. Моляко та інших.

Теоретичні висновки перерахованих дослідників стали підґрунтям для експериментального матеріалу, який включає в себе розуміння змісту, структури, основні параметри, а також сформульовано поняття психологічної готовності. Також були визначені умови, що впливають на динаміку, тривалість та стійкість проявів психологічної готовності до діяльності.

Основною проблемою для загальної та педагогічної психології є професійне становлення особистості [5].

Мета роботи – визначити особливості готовності до професійної діяльності у молодих спеціалістів, запропонувати формуючу програму для удосконалення готовності психологів до діяльності в особливих умовах.

Завдання роботи – визначити суть поняття «професійна готовність до діяльності»; виявити особливості професійної готовності у досліджуваних; розробити коректуючу програму, що підвищить її рівень.

Дослідження проблеми в сучасній науці. Теоретичні основи психологічної готовності до діяльності були закладені в 1976 році білоруськими дослідниками М. І. Дьяченком та Л. А. Кандибовичем.

Дослідження феномену «психологічна готовність» базується на вивченні засобів навчання та вимагає переосмислення змісту готовності, удосконалення системи підготовки спеціалістів [4].

У дослідженні психологічної готовності до діяльності можна виділити два підходи: функціональний і особистісний. Є. П. Ільїн, Б. Ф. Ломов, Л. С. Нерсесян, В. Н. Пушкін, М. Л. Марищук, Б. Л. Покровський та ін. розглядають готовність на функціональному рівні і визначають її як особливий, тривалий або короткочасний активно-дієвий стан. Н. Д. Левітів, А. О. Смирнов, В. О. Моляко, Л. О. Кандибович та ін. вважають, що розглядати психологічну готовність до діяльності необхідно на особистісному рівні – як інтегральне особистісне утворення, що включає в себе різноманітні компоненти. Так, В. О. Моляко, визначає цілісну психологічну готовність як складну особистісну освіту, багаторівневу і багатопланову систему якостей і властивостей, що впливають на успішне виконання професійної діяльності.

В сучасних умовах відбуваються зміни в соціально – економічних сферах, освітніх парадигмах, і тому професійна діяльність істотно ускладнюється та потребує актуалізації внутрішніх психологічних ресурсів. Якість діяльності залежить, на сам перед, від психологічної готовності фахівця.

Виклад основного матеріалу. У більш широкому розумінні психологічна готовність містить в собі не тільки властивості окремої особистості, а ще й показник її професійних здібностей. Вона включає в себе не лише запас професійно важливих знань, умінь та навичок, але і різні риси особистості, її здібності, професійну пам'ять, емоційність, потенціал особистості. Все це забезпечує успішне виконання професійних функцій [3].

Психологічна готовність включає в себе психічні процеси особистості та її властивості, інтелектуальні та емоційно – вольові властивості, потреби, звички та моральні переконання. Все це є фундаментом для професійно важливих якостей особистості.

Виділяють такі основні компоненти в професійній діяльності: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально – оперативний, емоційно – вольовий, психофізіологічний та оцінюючий.

Основою мотиваційного компонента постає позитивне ставлення до професії, інтереси, установи та бажання вдосконалювати свою підготовку. ■

До орієнтаційного компоненту входить професійна етика, погляди, принципи та готовність діяти відповідно до них.

До пізнавально–операційного аспекту психологічної готовності входять професійна спрямованість уваги, уявлень, сприймання, пам'яті, здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності.

Емоційно–вольовий компонент психологічної готовності – почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності; емоційний тонус, емоційна сприйнятливність.

Також, найважливішим компонентом структури особистості є вольові якості, які забезпечують професійне становлення. До необхідних вольових якостей психолога відносяться наполегливість, терплячість, самовладання.

Серед вольових якостей, які забезпечують психологічну готовність до діяльності, психологи виділяють:

- цілеспрямованість (керування в роботі певною метою);
- самовладання і витримка (збереження самоконтролю в будь–якій ситуації);
- наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети);
- ініціативність (готовність і вміння виявляти творчий підхід до вирішення проблем, самодіяльність при виконанні професійних функцій);

- рішучість (своєчасно приймати продумані рішення і без зволікань приступати до їх виконання);
- самостійність (відносна незалежність від зовнішніх впливів);
- самокритичність (вміння помічати свої помилки, неправильні дії та прагнення їх виправити).

«Психологія діяльності в особливих умовах» є однією з галузей психологічної науки, яка вивчає психологічні закономірності змін і відновлювання психічної діяльності [6]:

– особистості в умовах, що є екстремальними за своїм характером, пов'язані з дією стрес – факторів підвищеної інтенсивності та несуть у собі головним чином безпосередню небезпеку для життя та здоров'я її суб'єкта, пов'язані з безпосереднім ризиком чи загрозою для його життя та здоров'я під час та після виконання професійних обов'язків;

– інших осіб, що постраждали внаслідок дії зазначених факторів;

– а також пов'язані з цим аспекти психодіагностики, психотерапії, психокорекції, реабілітації та психопрофілактики [6].

Аналізуючи специфіку діяльності в особливих умовах можна прийти до висновку, що до цієї категорії відносяться пожежники і рятувальники, співробітники правоохоронних, спеціалізованих органів, військовослужбовці, пілоти, моряки, охоронці, шахтарі, водії, спортсмени, працівники АЕС і т.п. [6].

У зв'язку із цим досить актуальним факти і закономірності формування, функціонування суб'єктів діяльності (індивідуальних, групових) у різнобічних умовах середовища. При аналізі середовища розглядаються предметні, соціально–психологічні, психофізіологічні, організаційні, гігієнічні, естетичні складові, фактори безпеки діяльності і т.п.

Інтегральною метою навчання у вузі є професійна підготовка конкурентоспроможних фахівців, основою чого виступає ставлення студентів до своєї майбутньої професії.

Найбільш узагальненою формою ставлення людини до професії є професійна спрямованість, яка визначається як інтерес до професії і схильність займатися

нею. Поняття «спрямованість» включає в себе уявлення про мету, мотиви, емоційне ставлення до цієї діяльності, задоволеність нею [6].

Для визначення мотивів професійної діяльності використано методику Е.Х. Шейна «Вивчення мотивації професійної кар'єри». Дослідження проведено в НУЦЗУ серед курсантів першого та п'ятого курсів.

Таблиця 1

Мотивація професійної кар'єри серед курсантів першого та п'ятого курсу

Показники за кар'єрними орієнтаціями				
Шкали	1 курс	5 курс	t	p
Професійна компетентність	0	0,63	0.5	$p \leq 0.05$
Менеджмент	1,83	1,04	3.6	$p \leq 0.01$
Автономія (незалежність)	0	0,90	2	$p \leq 0.05$
Стабільність роботи	4,14	1,55	4.6	$p \leq 0.01$
Стабільність місця проживання	0,36	0,56	0.1	$p \leq 0.05$
Слугування добру	2	1,31	2.3	-
Виклик	0	0,24	0.2	$p \leq 0.05$
Інтеграція стилів життя	0,31	0,73	1	$p \leq 0.05$
Підприємництво	0,41	0,47	0.6	$p \leq 0.05$

Щодо кар'єрних орієнтацій курсантів першого курсу слід зазначити, що домінуючою є орієнтація на «стабільність роботи», на другому місці «слугування добру» та «менеджмент». Звертає на себе увага відсутність показників за шкалами «професійна компетентність», «автономія», «виклик». Незначно вираженими виступають «стабільність місця проживання», «інтеграція стилів життя» та «підприємництво». На п'ятому курсі найбільш значущими вслід за «стабільністю роботи» є «слугування добру» та «менеджмент». На основі отриманих даних, можна стверджувати, що данні отримані за шкалою «Менеджмент» та «Стабільність роботи» знаходяться в зоні значущості. Це означає, що були виявлені істотні відмінності.

Отримані емпіричні значення шкали «Слугування добру» знаходяться в зоні невизначеності. Такі результати можуть бути обумовлені тим, що за цією шкалою у курсантів 1 та 5 курсу майже однакові показники і $t_{\text{емп}}$ знаходиться ближче до $p \leq 0.01$ ніж до $p \leq 0.05$.

Емпіричні данні, які були отримані за шкалами «Професійна компетентність», «Автономія», «Стабільність місця проживання», «Виклик», «Інтеграція стилів життя» та «Підприємництво» знаходяться в зоні незначущості.

Для визначення особливостей професійної готовності проведено методику Г.П. Чернявської.

Таблиця 2

Особливості професійної готовності курсантів першого та п'ятого курсу

Особливості психологічної готовності				
Шкали	1 курс	5 курс	t	p
Автономність	13,95	11,13	2,9	$p \leq 0.01$
Інформованість	8,65	8,9	0,3	$p \leq 0.05$
Прийняття рішення	13,56	11,9	2,1	-
Планування	13,39	11,63	2,2	-
Емоційне відношення	15,60	12,7	2,3	-

На основі отриманих показників можна говорити про те, що курсанти виявляють прагнення до самостійності у виборі та в цілому позитивно і оптимістично налаштовані щодо свого професійного майбутнього. Однак невисока інформованість в світі професій свідчить про недостатню теоретичну і практичну базу для цього вибору. На тлі слабкої інформованості про професії інші компоненти професійної готовності можуть відображати спотворене або неадекватне уявлення про свої можливості і про реальні вимоги професійного середовища.

Це послужило основою для подальшого дослідження в цій області і створення програми, спрямованої на підвищення рівня професійної готовності до діяльності психолога в особливих умовах.

Програма включає в себе декілька етапів:

I. Адаптаційний етап, який полягає у формуванні в групі довірчих відносин, пробудження інтересу до теми професійного самовизначення.

Мета: розвиток групової згуртованості, зняття емоційної напруги, скутості, удосконалення комунікативної культури, вироблення навичок згуртованих дій.

II. Теоретичний етап, на якому висвітлюються основи діяльності в особливих умовах та професійно важливі якості психолога, що працюють в цих умовах.

Мета: надбання знань щодо професійної компетентності психолога в особливих умовах діяльності.

III. Моделюючий етап, спрямований на виявлення очікувань учасників групи від своєї професійної діяльності.

Мета: виявлення у учасників нових, несподіваних для них ракурсів розгляду своїх власних проблем, розширення межі бачення професійної діяльності і себе в професійній сфері.

IV. Формувальний етап, що припускає визначення опорних пунктів професійного зростання учасників, планування професійної діяльності.

Мета: рефлексія труднощів і бар'єрів у процесі професійного становлення, надбання навичок, що сприяють професійному удосконаленню учасників групи.

V. Контрольний етап, на якому проводиться оцінка зрушень в показниках професійної готовності до діяльності в особливих умовах.

Таким чином, ми можемо покращити показники психологічної готовності психологів до діяльності в особливих умовах.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дозволив визначити готовність до професійної діяльності як сукупне психологічне новоутворення початкових етапів професіоналізації (довузівської та вузівського), що складається в спрямованості і здатності суб'єкта виконувати обрану професійну діяльність у відповідності з нормативними вимогами, яке виникає до кінця професійного навчання. Це дозволяє характеризувати готовність, як категорію теорії діяльності, що вказує на функціональні та особистісні характеристики суб'єкта, необхідні для успішного виконання професійної діяльності. Запропонована п'ятикомпонентна програма дозволить підвищити рівень професійної готовності та конкурентоспроможності психологів до роботи в екстремальних та кризових умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко М. И. Психологическая проблема готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандибович. – Минск : БГУ, 1976. – 176 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер – М. ; Академический проект, 2003. – С. 100 – 122.
3. Краткий психологический словарь / [под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – М.: «Политиздат», 1985. – 440 с.
4. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Н. В. Кузьмина – Л. ; ЛГУ, 1967. – 120 с.
5. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю. П. Поваренков – М.; УРАО, 2002. – 160 с.
6. Самонов, А. П. Об эффективности деятельности в экстремальных условиях (о риске пожарных) / А. П. Самонов – М.: Педагогика, 1979. – 82 с.
7. Самонов, А. П. Психологическая основа профессиональной и психологической подготовки пожарных / А. П. Самонов. – Пермь; ЗВЕЗДА, 2000. – 77 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dyachenko M. I. Psihologicheskaya problema gotovnosti k deyatel'nosti / M. I. Dyachenko, L. A. Kandibovich. – Minsk : BGU, 1976. – 176 s.
2. Zeer E.F. Psihologiya professiy / E. F. Zeer – M. ; Akademicheskiiy proekt, 2003. – S. 100 – 122.
3. Kratkiy psihologicheskiiy slovar / [pod red. A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo]. – M.: «Politizdat», 1985. – 440 s.
4. Kuzmina N. V. Ocherki psihologii truda uchitelya. Psihologicheskaya struktura deyatel'nosti uchitelya i formirovanie ego lichnosti / N. V. Kuzmina – L. ; LGU, 1967. – 120 s.
5. Povarenkov Yu. P. Psihologicheskoe sodержanie professional'nogo stanovleniya cheloveka / Yu. P. Povarenkov – M.; URAO, 2002. – 160 s.

6. Samonov, A. P. Ob effektivnosti deyatelnosti v ekstremalnyih usloviyah (o riske pozharnyih) / A. P. Samonov – M.: Pedagogika, 1979. – 82 s.
7. Samonov, A. P. Psihologicheskaya osnova professionalnoy i psihologicheskoy podgotovki pozharnyih / A. P. Samonov. – Perm; ZVEZDA, 2000. –77 s.

